

شش: الگوريتمهاي گراف

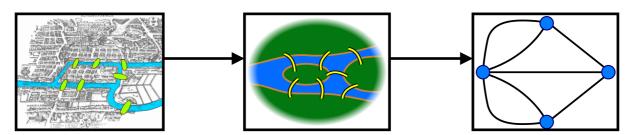
ساختمان داده ها و الگوریتم مدرس: دکتر نجمه منصوری نگارنده: سجاد هاشمیان

1. گراف چیست؟

گراف مدلی ریاضی برای یک مجموعه گسسته است که اعضایش به گونهای با هم پیوند دارند. اعضای این مجموعه می توانند چند انسان باشند و ارتباط میان آنها دست دادن با یکدیگر باشد؛ اعضا می توانند اتمها در یک مولکول باشند و ارتباطشان پیوندهای شیمیایی باشد یا این که اعضا می توانند بخشهای گوناگون یک زمین و ارتباط میانشان، پلهایی باشد که آنها را به هم می پیوندند. نظریه گراف یکی از موضوعهای مهم در ریاضیات گسسته است که به شناخت گرافها و مدل بندی مسایل با آنها می پردازد. لئونارد اویلر در سال ۱۷۳۶ با حل مسئله پلهای کونیگسبرگ نظریهٔ گرافها را بنیان گذاشت. اما جیمز جوزف سیلوستر نخستین کسی بود که در سال ۱۸۷۸ این مدلهای ریاضی را گراف نامید.

مسئله پلهای کونیگسبرگ

مسئله پلهای کونیگسبرگ یکی از مشهورترین مسایل در نظریه گراف است که در مکان و شرایط واقعی طرح شدهاست. در اوایل سده ۱۸ ساکنین کونیگسبرگ در پروسیا (در حال حاضر کالینینگراد در روسیه) در روزهای یکشنبه به پیادهرویهایی طولانی در شهر می رفتند. رود پرگولیا شهر را به چهار قسمت تقسیم می کرد که با هفت پل به هم مرتبط بودند. ساکنان سعی می کردند مسیری بیابند که پیادهروی را از نقطه ای در شهر شروع کنند و از تمامی پلها فقط یکبار بگذرند و دوباره به نقطه شروع بازگردند.

اویلر ابتدا نقشه شهر را با نقشه ای که فقط خشکی ها، رود و پل ها را نشان می داد، جایگزین کرد. سپس هر خشکی را با یک نقطه نشان داد که رأس نامیده می شود. این ساختار ریاضی را گراف می نامند. نشان داد که رأس نامیده می شود و هر پل را نیز با یک خط نشان داد که یال نامیده می شود. این ساختار ریاضی را گراف می نامند. اویلر ثابت کرد برای آنکه مسیری وجود داشته باشد که از یک رأس شروع شود و از تمامی یال ها یکبار بگذرد و به همان رأس بازگردد، باید گراف همبند بوده و هر یک از رأس های آن نیز از درجه زوج باشد. چنین مسیری، دور اویلری و چنین گرافی، گراف اویلری نامیده می شود.

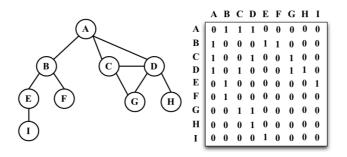
٢. نمايش گرافها

نمایش گراف در واقع همان روشهای ذخیره سازی گراف در کامپیوتر است، به عبارت دیگر با توجه به محدودیتهایی که در کامپیوتر داریم، نمی توانیم شکل گراف را همان طور که در کاغذ می کشیم نشان دهیم، یا با گفتن ویژگیهای تصویری آن را به راحتی ذخیره و شبیه سازی کنیم. در این قسمت سعی می کنیم گراف را درون کامپیوتر ورودی بگیریم و ذخیره کنیم.

اولین کاری که برای ذخیره سازی گراف نیاز داریم، شماره گذاری رئوس است. یعنی به هر رأسی یک شماره نسبت دهیم تا بتوانیم بین آنها تمایز قائل شویم. از اینرو یک گراف، میتواند نمایش هایی متفاوت داشته باشد. (دقیقا چندتا؟)

۲.۱. ماتریس مجاورت

در واقع یک جدول دوبعدی از درایهها است که طول سطر و ستون آن برابر تعداد راسهای گراف است. ابتدا راسها را شماره گذاری می کنیم. حال در درایه سطر i ام و ستون j ام آن اگر از راس شماره i به j یال نبود، صفر می گذاریم؛ اگر یال بود وزن آن را و اگر گراف وزن دار نبود، i می گذاریم. همچنین اگر گراف بدون جهت باشد، این را برای قرینه آن هم انجام می دهیم یعنی این بار همین کار را از سطر i ام به ستون i ام انجام می دهیم.

در این شیوه ذخیره سازی چون تعداد سطرها و ستونها برابر تعداد رئوس است پس به فضای حافظه ای از $O(n^2)$ نیاز داریم. اگرچه ممکن است کمی زیاد بنظر بیاید، اما خوبی این شیوه در این است که با O(1) میتوان از وزن یال بین دو راس در صورت وجود اطلاع یافت!

```
#include <iostream>
using namespace std;

const int MAXN = 1000 + 10 // نحداد راس ممكن // ماتریس مجاورت
int adj[MAXN][MAXN]; // ماتریس مجاورت

int main()

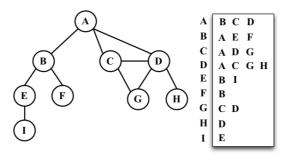
{

   int n, m; // منتند اد رأسها و یالها هستند // به ترتیب از چپ به راست تعداد رأسها و یالها هستند // در منابع به ترتیب از چپ به راست تعداد رأسها و یالها هستند // در است تعداد // در است تعد
```

۲.۲. لیست مجاورت

لیست مجاورت، در واقع لیستی است که به ازای هر رأسی لیستی از مجموعه یالهایش (یالهای خروجی در گرافهای جهتدار) را نگه میداریم.پس فضای حافظه ی ما به تعداد یالها وابسته است؛ با کمی تفکر میتوان دریافت که فضای مصرفی در گرافهای بیجهت و جهتدار به ترتیب دوبرابر و برابر تعداد یالهاست.

از آنجایی که برای هر رأسی تعداد یالهای متفاوتی را نگه میداریم، میتوانیم به ازای هر رأسی یک لیست پیوندی بگیریم، اما از طرفی هم میتوان از ابزارهای دیگری نیز استفاده کرد که به صورت سرشکن فضای اضافه ای نمی گیرند و یا حتی در عمل کار را ساده تر می کنند.

با توجه به مطالب گفته شده، مرتبه حافظه ای مورد نظر برای اینکار از O(n+e) است که برای گراف های تنک، فضای بهینه و کمی است. اما برای گراف های شلوغ، ماتریس مجاورت بهتر است، چراکه در این حالت با وجود فضای مصرفی ای به اندازه ماتریس مجاورت، همچنان برای فهمیدن وجود یال بین دو راس v و v باید لیست را بگردیم که خود مشکل اساسی لیستها در مقابل آرایه ها بود و این یعنی باید در بدترین حالت (یا حتی حالت متوسط) از O(n) زمان مصرف کنیم.

```
#include <iostream>
#include <vector>
using namespace std;

const int MAXN = 1000 + 10 // محداکثر تعداد راس ممکن 
vector <pair<int, int> > adj[MAXN];

int main()
{
    int n, m;
    cin >> n >> m;
    for(int i = 0; i < m; i++)
    {
        int v, u, w;
        cin >> v >> u >> w;
        adj[v].push_back({u, w});
    }
}
```

البته به جز دو روش گفته شده روش های دیگری مثل ماتریس وقوع گراف نیز برای ذخیره سازی انواع گراف مناسب است، همچنین روش هایی نیز برای پردازش موازی گراف ها نیز توسعه داده شده اند!

به طور کلی باید با توجه به عملیات های مورد نظر (پویایی یا ایستایی گراف، حذف و درج راس، حذف و درج یال، بررسی و دسترسی به یک یا چند یال و یا حتی نگه داری تاریخچه تغییرات یا ...) مدل مورد نظر خود را برای نگه داری گراف انتخاب کنید.

٣. پيمايش گرافها

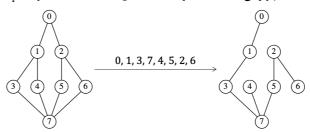
پیمایش گراف در حالت کلی به معنی گذشتن و دیدن تمام راسهای گراف است و معمولا پیمایش از طریق یالهای موجود در گراف انجام میشود.

عموما پیمایش گراف به تنهایی ارزش خاصی ندارد و هدف از پیمایش، محاسبه یا پیدا کردن چیز دیگری است. برای مثال شاید با نگاه کردن به یک گراف بتوانید خواص آن را پیدا کنید و مسئله را حل کنید؛ اما در کامپیوتر به دلیل محدودیتهابه همین راحتی نمیتوان این کار را کرد. الگوریتمهای پیمایش در حرکت روی گراف و پیدا کردن خواص آن به ما کمک میکنند.

٣.١. جستجو عمق اول

جستوجوی عمق اول (Depth First Search) که به DFS معروف است، الگوریتمی برای پیمایش گراف است. شاید با کمی شک بتوان گفت که پرکاربردترین الگوریتم در گراف همین الگوریتم است چراکه هم پیاده سازی آن ساده است، هم هزینه زمانی و حافظه ی مصرفی آن کم است.

- ۱. راس شروع را انتخاب کرده و به پشته ملاقات اضافه می کنیم.
 - ۲. تا زمانی که پشته ملاقات خالی نشده:
- ۲.۱. برای هر راس ملاقات شده، تمام رئوس همسایه آن را که تا به حال ملاقات نشدهاند را، به یشته ملاقات اضافه می کنیم.

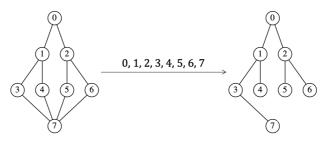
برای پیاده سازی الگوریتم، از آنجا که در حافظه کامپیوترمان یک پشته برای فراخوانی توابع داریم، نیازی به پیاده سازی یا استفاده از یک پشته به صورت دستی نیست و تنها با فراخوانی بازگشتی می توانیم این عملیات حذف و درج را انجام دهیم. (همین هم باعث ساده شدن پیاده سازی می شود!)

جستوجوی اول عمق به تنهایی کاربرد خاصی ندارد و در نتیجه محاسباتی که در کنار آن انجام میشود باعث اهمیت آن میشود. به طور کلی این محاسبات را میتوان به دو دسته پسترتیب و پیشترتیب تقسیم کرد. محاسبات پیشترتیب برای هر رأسی هنگام اولین ورود به آن و محاسبات پسترتیب هنگام آخرین خروج از آن انجام میشود؛ همچنین زمان ورود و خروج از یک راس نسبت به دیگر راس ها یا حتی دنباله بازدید شده از راس ها می تواند به ما اطلاعات جالبی در مورد گراف مورد پیمایش بدهد.

٣.٢. جستجو سطح اول

جست وجوی اول سطح (Breadth First Search) که به BFS مشهور است، روشی برای پیمایش گراف است که بعد از جست وجوی عمق اول مهمترین و پرکاربردترین الگوریتم پیمایش گراف محسوب می شود.

- ۱. راس شروع را انتخاب کرده و به صف ملاقات اضافه می کنیم.
 - ۲. تا زمانی که صف ملاقات خالی نشده:
- ۲.۱. برای هر راس ملاقات شده، تمام رئوس همسایه آن را که تا به حال ملاقات نشدهاند را، به صف ملاقات اضافه می کنیم.

این الگوریتم ابتدا یک راس ریشه مانند v را به عنوان شروع میگیرد. سپس راسها را سطح بندی میکند. سطح بندی به این صورت i+1 است که تمام راسهای مجاور v را در سطح اول قرار میدهیم، حال برای سطح i+1 ، راس v که مجاور یکی از رئوس سطح است را در این سطح قرار میدهیم به شرطی که v در هیچ سطح دیگری نیامده باشد. به عبارت دیگر راس هارا بر اساس کوتاهترین فاصله از v سطح بندی میکنیم. حال برای پیمایش به ترتیب سطح، و در هر سطح به ترتیب دلخواه وارد راسها میشویم. پس اولین زمانی که به هر راس می رسیم، با کمترین فاصله ممکن نسبت به v رسیده ایم.

```
void bfs(int v) {
    queue<int> q;

mark[v] = 1;
    q.push(v);

while(q.size()) {
        v = q.front(); // میاریب را اینجا مینویسیم
        q.pop();
        // میاریب را اینجا مینویسیم
        for(int i = 0; i < adj[v].size(); i++) {
            int u = adj[v][i];

        if (mark[u] == 1) // میاریده باشیم
            continue;

        mark[u] = 1;
        q.push(u);
     }
}</pre>
```

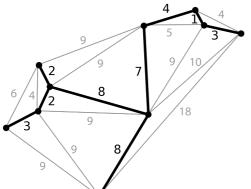
۳.۳. مرتبه اجرایی:

- است. $O(n^2)$ است. اگر گراف G توسط ماتریس مجاورت ارائه شود، آنگاه زمان لازم برای هر دو پیمایش
- است. O(n+e) توسط لیست مجاورت ارائه شود، آنگاه زمان لازم برای هر دو پیمایش O(n+e) است. $O(n^2)$ است در بدترین حالت زمان اجرایی برابر با $O(n^2)$ است.

4. درخت یوشا کمینه

فرض کنید گراف یک گراف همبند باشد؛ منظور از یک درخت پوشا از این گراف درختی است که شامل همه رئوس این گراف باشد ولی فقط بعضی از یالهای آن را دربر گیرد.

منظور از درخت پوشای کمینه (برای گراف همبند وزن دار) درختی است که بین درختهای پوشای آن گراف، مجموع وزن یالهای

آن، کمترین مقدار ممکن باشد. برای به دست آوردن درخت پوشای بهینه یک گراف جهت دار متصل می توان از الگوریتمهای متفاوتی استفاده نمود. چند الـگوریتم معروف پیدا کردن درخت پوشای کمینه عبارتند از: الـگوریتم کروسکال، الگوریتم پریم، الگوریتم بروکا (سولین) و الگوریتم حذف معکوس. البته در اینجا صرفا الگوریتم های کروسکال و پریم را با هم مرور می کنیم.

۴.۱. ویژگی های درخت پوشا کمینه

لطفاً سعى كنيد اين ها را اثبات كنيد.

۴.۱.۱ تعداد حالات ممكن

امکان وجود بیش از یک درخت پوشای کمینه وجود دارد، برای مثال اگر تمام یالها وزن برابری داشته باشند، تمام زیر درختها درخت پوشای کمینه خواهیم داشت. درخت پوشای کمینه خواهیم داشت.

۴.۱.۲ کم وزنترین یال در برش گراف

اگر گراف را به دو مجموعه V و V' از راسها افراز کنیم، کموزن ترین یال بین یالهایی که یک طرفشان در مجموعه V و طرف دیگرشان در مجموعه V' است باید جزء درخت پوشای کمینه باشد. همچنین اگر چند یال با کمترین وزن وجود داشت، باید دقیقاً یکی از آنها جزء درخت پوشای کمینه باشد.

۴.۱.۳ کم وزنترین یال گراف

اگر کموزنترین یال گراف یکتا باشد، در هر درخت پوشای کمینهای وجود خواهد داشت.

۴.۱.۴. پر وزنترین یال هر دور

اگر یالی در یک دور از تمام یالهای موجود در آن دور وزنش بیشتر باشد، نمی تواند در درخت پوشای کمینه قرار بگیرد.

۴.۲. کاربرد های درخت پوشا کمینه

این درختان دارای کاربردهای مستقیم در طراحی شبکه ها هستند، از جمله شبکه های رایانه ای، شبکه های ارتباط از راه دور، شبکه های حمل و نقل، شبکه های آبرسانی و شبکههای الکتریکی (که اولین بار برای آنها اختراع شدند).

برای الگوریتمهای دیگر، از جمله الگوریتم کریستوفید که برای تقریب جواب مسئله فروشنده دورهگرد استفاده می شود؛ به عنوان زیر برنامه در الگوریتم فراخوانی می شوند و البته جواب نهایی نیز براساس آنها بدست می آید.

۴.۳. الگوريتم كراسكال

همانطور که گفتیم این الگوریتم برای پیدا کردن کمینه زیردرخت فراگیر T از گراف G، استفاده می شود؛ این الگوریتم بر خلاف الگوریتم پریم لزوما اجزایی که در حین اجرا جزء درخت پوشای کمینه تشخیص می دهد همبند نیستند و تنها تضمین می کند که در پایان این شرط برقرار است.

- اشد. الحوری انتخاب کن که وزن آن کوچکترین مقدار موجود باشد. e_1 پال e_1
- کن که: $\{e_1, e_2, ..., e_i\}$ انتخاب کن که: $\{e_1, e_2, ..., e_i\}$ انتخاب کن که:
 - باشد $E(G) \{e_1, e_2, ..., e_i\}$ باشد از میان e_{i+1} عضو ۲.۱
 - . بدون دور باشد. $\{e_1,e_2,\ldots,e_i,e_{i+1}\}$ بدون دور باشد. ۲.۲. زیرگراف با یالهای
- سد. از میان تمام یالهای مشمول شرط های ۲.۲ و ۲.۱ وزن e_{i+1} دارای کمترین مقدار ممکن باشد.
 - ۳. در صورتی که مرحله II دیگر قابل اجرا نیست توقف کن.

می توان گفت که این الگوریتم تنها از خاصیت ۴.۱.۳ که بیان کردیم استفاده میکند(به کفایت تمام!) ، به طور کلی و بیانی ساده تر این الگوریتم در هر مرحله کمینه یال ممکن را انتخاب می کند و از میان یال های قابل انتخاب برای مرحله بعد حذف می کند، در مرحله بعد همین کار را تکرار میکند و در واقع ادعا می کند که این انتخاب حریصانه بهترین انتخاب ممکن است (طبق همان ۴.۱.۳).

پیچیدگی زمانی

O(n) مرتب کردن یال ها و بررسی یال ها از $O(m + m \log n)$ است که برابر $O(m \log n)$ است و هربار اتصال دو مولفه از $O(m \log n)$ مرتب کردن یال ها و بررسی یال ها از $O(m \log n)$ است که چون اتصال $O(m \log n)$ بار انجام می شود، پیچیدگی الگوریتم $O(m \log n)$ می شود.

البته می توان از داده ساختار مجموعه های مجزا (Disjoint Set Union) برای ادغام مولفه های همبندی استفده کرد، در این صورت پیچیدگی الگوریتم به $O(n + m \log n)$ که برابر $O(m \log n)$ است کاهش پیدا می کند.

۴.۴. الگوريتم پريم

همانند الگوریتم کروسکال این الگوریتم نیز برای پیدا کردن کمینه زیردرخت فراگیر T از گراف G، استفاده می شود؛ این الگوریتم مرتبسازی درخت را که از یک یال شروع شده است، افزایش می دهد تا جایی که که همه رئوس وارد درخت شوند.

این الگوریتم را بهطور خلاصه می توان چنین شرح داد:

- G(V,E) . ورودی: گراف همبند وزن دار G(V,E)
- ۲. مقدار دهی اولیه: $V_T = \{u\}$ که V_T مجموعه رئوس درخت پوشای کمینه در حالت آغازین را نشان می دهد و u یک راس دلخواه است (نقطه شروع) و $E_T = \{e\}$ که $E_T = \{e\}$ که راست درخت است.
 - کن: کوار کن: $V_T
 eq V$ تکرار کن: $V_T \neq V$ تکرار کن:
- سال. وزن کمینه انتخاب کن به طوری که v در V_T قرار داشته باشد ولی u عضوی از این مجموعه نباشد. (u,v) با وزن یکسان وجود دارند یکی را به دلخواه انتخاب کن (طبق ۴.۱.۴ واقعا این یال ها تفاوتی ایجاد نمی کنند.)
 - را به E_T و یال (u,v)را به V_T اضافه کن. V_T اضافه کن.
 - درخت پوشا كمينه را توصيف مى كنند. V_T و V_T درخت پوشا كمينه را توصيف عى كنند.

الگوریتم پریم را به این صورت نیز می توان بیان کرد، ابتدا گرهای به دلخواه انتخاب شود و سپس از بین یالهای متصل به آن یالی که با کمترین وزن انتخاب می شود متصل شود به گونه ای که دور ایجاد نشود.

پس در الگوریتم پریم دو محدودیت در هر مرحله داریم یکی آن که جنگل ایجاد نشود و دوم آنکه دور شکل نگیرد.

```
int total weight = 0;
vector<bool> selected(n, false);
vector<Edge> min e(n);
void prim(){
    min e[0].w = 0;
    for (int i=0; i<n; ++i) {</pre>
        int v = -1;
        for (int j = 0; j < n; ++j) {
             if (!selected[j] && (v == -1 || min_e[j].w < min_e[v].w))</pre>
        selected[v] = true;
        total weight += min e[v].w;
        for (int to = 0; to < n; ++to) {
             if (adj[v][u] < min_e[u].w)</pre>
                 min_e[u] = {adj[v][u], v};
        }
    }
```

پیچیدگی زمانی

در یک پیاده سازی ساده، که در آن به دنبال آرایه ای از وزن ها هستیم و در هر مرحله یال های با وزن کمینه را به مجموعه خود اضافه می کنیم، از مرتبه $O(n^2)$ زمان می برد.

اما الگوریتم پریم را با استفاده از داده ساختار هیپ می تواند در زمان $O(m \log n)$ اجرا شود. استفاده از مدل پیچیده تری به نام هیپ فیبوناچی نیز باعث می شود این زمان تا $O(m+n \log n)$ کاهش یاب؛ سرعت این روش به خصوص زمانی آشکار می شود که گراف به اندازه کافی شلوغ باشد یا به عبارتی در گراف رابطه $m=\omega(n)$ (این رابطه یعنی چه؟) بین رئوس و یالها برقرار باشد.

۵. تمارین مروری

- 1. (تست دو بخشی بودن) الگوریتم را طراحی کنید که راس های گراف دلخواه G را با استفاده از دو رنگ های به گونه ای رنگ آمیزی کند که هیچ دو راس مجاوری هم رنگ نباشند؛ آیا چنین رنگ آمیزی همیشه ممکن است؟
- ۲. الگوریتمی را توسعه دهید که برای گراف دلخواه G بررسی کند که آیا شامل هیچ دوری هست، یا خیر؟ آیا می توانید تعداد دورها را نیز در الگوریتم خود بیابید؟ مرتبه زمانی الگوریتم خود را بهبود ببخشید یا که بهینه بودن آن را ثابت کنید.
- ۳. (دایکسترا) در یک گراف ساده G به شما دو راس u و v داده می شود، فاصله بین این دو را بیابید. (آیا می توانید الگوریتم خود را به گراف های وزن دار نیز توسعه دهید؟)
- V از گراف ساده G به شما دو مجموعه راس U و V داده شده است، برای هر راس U کمینه فاصله آن را تا مجموعه V بیابید؛ کمینه فاصله را طول کوچکترین مسیر از U به هرکدام از راس های $V \in V$ تعریف می کنیم. (آیا می توانید الگوریتم خود را به گراف های وزن دار نیز توسعه دهید؟)
 - ۵. (فلوید-وارشال) آیا می توانید کمینه مسیر بین دو به دو رئوس G را از مرتبه $O(n^3)$ بیابید؟
 - ج. (بلمن فورد) آیا می توانید کوتاه ترین مسیر بین دو به دو رئوس G را از مرتبه O(n+e) بیابید؟
 - ۷. (یافتن قطر) برای درخت T طولانی ترین مسیر موجود در آن درخت را بیابید. (الگوریتم خود را به گراف ها نیز توسعه دهید)
 - را بیابید. G مولفه های همبندی آن را بیابید. Λ
 - برای گراف جهتدار D مولفه های قویا همبند آن را پیدا کنید. (Kosaraju) برای گراف به برای گراف برای گراف به برای گراف به برای گراف به برای گراف به برای گراف برای گراف به برای گراف برای گراف به برای گراف به برای گراف به برای گراف به برای گراف برای گراف به برای گراف برای گراف به برای گراف به

6. سوالات برنامهنویسی

- ١. كوئرا، هيچ وقت مغرور نشو!
 - کوئرا، علی خلافه
- ۳. کوئرا، خسته تر از امید خودشه
 - ۴. <u>کوئرا، دزد و تمرکز</u>
 - ۵. کوئرا، مرید تنبل
 - کوئرا، زندان

۷. برای جستجو

- 1. Monte Carlo Tree Search
- 2. best-first search
- 3. Disjoint Set Union
- 4. Flood-Fill
- 5. Max Flow- Min Cut
- 6. Boolean satisfiability problem
- 7. Karp's 21 NP-complete problems
- 8. TREE-REGULAR: Regular Tree-Valued Languages